

ПРОЦЕСУАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННЮ

PROCEDURAL LIABILITY OF PERSONS ASSISTING IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Павловська Л.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права та процесу
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті розглядається процесуальна відповідальність осіб, які сприяють кримінальному провадженню. Особу увагу приділено аналізу процесуальної відповідальності перекладача, свідка та понятого.

Ключові слова: процесуальна відповідальність, учасники кримінального провадження, перекладач, свідок, понятий, процесуальний статус, особи, які сприяють кримінальному провадженню.

В статье рассматривается процессуальная ответственность лиц, содействующих уголовному производству. Особое внимание уделено анализу процессуальной ответственности переводчика, свидетеля и понятого.

Ключевые слова: процессуальная ответственность, участники уголовного судопроизводства, переводчик, свидетель, понятый, процессуальный статус, лица, содействующие уголовному производству.

The article deals with the procedural responsibility of persons conducive to criminal proceedings. Particular attention is paid to the analysis of the procedural responsibility of an interpreter, a witness and a perceptive one.

Key words: procedural responsibility, participants in criminal proceedings, interpreter, witness, procedural status, persons conducive to criminal proceedings.

Постановка проблеми Процесуальна наука завжди приділяла достатньо уваги учасникам кримінального провадження, їхньому процесуальному статусу. Найбільш зручними для вивчення й розуміння, безумовно, є протилежні позиції. Саме тому науковці досліджують у достатньому обсязі функції захисту й обвинувачення у кримінальному провадженні та їхніх суб'єктів. Маловивченими залишаються ті питання, які є на межі протилежності, не викликають великого резонансу в теорії процесу, але мають у деяких випадках вирішальне значення для змісту кримінального провадження. Предметом таких питань є система й діяльність суб'єктів, яких об'єднують в одну групу, і мету їхньої діяльності відносять до окремого напрямку – допоміжної функції. Незважаючи на законодавче закріплення процесуального статусу учасників, які сприяють кримінальному провадженню, відсутнє чітке розуміння місця цих суб'єктів у провадженні, їхніх суб'єктивних прав, обов'язків і відповідальності у разі їх невиконання. Тому дослідження кримінально-процесуальної відповідальності осіб, які сприяють кримінальному провадженню, як засобу забезпечення суб'єктивних прав учасників будь-якого виду правовідносин є особливо актуальним.

Стан опрацювання. Незважаючи на висвітлення проблеми кримінально-процесуальної відповідальності у працях А.С. Барабаша, Г.Н. Вітрової, Є.В. Григорчука, М.А. Громова, П.С. Елькінд, Ю.А. Козувенкова, З.Ф. Ковриги, Д.А. Ліпінського, В.М. Корнукова, В.М. Ревака, А.В. Столітнього, В.О. Яремчук та інших науковців, особливості кримінально-процесуальної відповідальності сторін

та інших учасників кримінального провадження, зокрема й осіб, які сприяють кримінальному провадженню, є малодослідженими.

Мета статті полягає в аналізі особливостей кримінально-процесуальної відповідальності осіб, які сприяють кримінальному провадженню.

Виклад основного матеріалу. З огляду на аналіз кримінального процесуального законодавства, а також функції, які здійснюються учасниками кримінального провадження, їх класифікують у такий спосіб: 1) учасники, які виконують функцію правосуддя; 2) учасники, які виконують функцію обвинувачення; 3) учасники, які виконують функцію захисту; 4) учасники, які виконують допоміжну функцію.

Зважаючи на те, що учасників, які виконують допоміжну функцію, досить багато, науковці-процесуалісти пропонують їх поділ. Зокрема, В.В. Король та В.Д. Юрчишин до учасників, які виконують допоміжну роль у здійсненні кримінального провадження, відносять: а) осіб, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні й розкритті кримінального правопорушення (заявник, конфіденційний співробітник); б) осіб, які захищають у кримінальному провадженні цивільно-правові інтереси (цивільний позивач, цивільний відповідач, їхні представники, зокрема й законні представники); в) осіб, які представляють права та інтереси неповнолітніх (представник дитячої адміністрації, представники служби у справах дітей і кримінальної міліції у справах дітей); г) осіб, які володіють спеціальними знаннями (експерт, спеціаліст); ґ) осіб, які сприяють кримінальному провадженню (свідок, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник); д) осіб,

які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із застосуванням запобіжних заходів (поручител, заставодавець) [1, с. 251].

Як видається, така розширена класифікація учасників кримінального провадження є позитивною та заслуговує на увагу. Водночас викликає зауваження віднесення до переліку осіб, які виконують допоміжну функцію у провадженні, осіб, які захищають у кримінальному провадженні цивільно-правові інтереси, тобто цивільного позивача, цивільного відповідача, їхніх представників. Зважаючи на зміст допоміжної функції у кримінальному провадженні, питання про віднесення до учасників, що виконують цю функцію, таких суб'єктів, як цивільного позивача й відповідача, їхніх представників, є спірним.

До осіб, які сприяють кримінальному провадженню, за запропонованою вище класифікацією відносять перекладача, свідка, понятого, секретаря судового засідання, судового розпорядника. Зупинимось на характеристиці процесуальної відповідальності перекладача, свідка та понятого, оскільки їхній процесуальний статус непов'язаний із порядком реалізації своїх трудових обов'язків, як це має місце в секретаря судового засідання та судового розпорядника.

Особи, які сприяють кримінальному провадженню, можуть притягатись до різних видів юридичної відповідальності залежно від процесуального статусу й обсягу обов'язків.

Наприклад, перекладач, як учасник кримінального провадження, може притягатись до кримінально-процесуальної, адміністративної та кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальна відповідальність перекладача виражається в накладенні грошових стягнень у разі його неприбуття за викликом до слідчого, прокурора чи суду. Так, у разі неприбуття перекладача на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду без поважних причин або не повідомивши про причини свого неприбуття на нього накладається грошове стягнення в розмірі: від 0,25 до 0,5 мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду.

М.О. Громов і М.В. Чих зазначають, що слідчий може визнати поважною причиною таку обставину, яка об'єктивно й суб'єктивно не дозволила особі своєчасно з'явитися за викликом [2, с. 88]. Вважаємо, що обставини для неявки перекладача за викликом можна вважати поважними, якщо: 1) вони унеможливають або значно ускладнюють явку перекладача в певне місце та у визначений час зокрема; 2) їхнє виникнення або припинення не залежить від волі перекладача, якого викликано для проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Перелік поважних причин неприбуття особи на виклик даний у ст. 138 чинного КПК України [3]. Цей перелік не є вичерпним, оскільки містить пункт «інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик». Вважаємо таку пози-

цію законодавця правильною, оскільки неможливо передбачити всі обставини, що будуть перешкоджати явці осіб, зокрема й перекладача, у разі виклику слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. Водночас Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає адміністративну відповідальність за злісне ухилення перекладача від явки до слідчого, прокурора, суду. Постає запитання, в якому випадку достатньо застосовувати тільки грошові стягнення до перекладача як вид процесуального примусу щодо забезпечення кримінального провадження, а в якому випадку адміністративну відповідальність за ст. 185-4 КУпАП України [4]. Зазначимо, що в разі притягнення перекладача до адміністративної відповідальності на нього може накладатись штраф від трьох до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. З огляду на сказане ми бачимо відмінність між кримінально-процесуальним грошовим стягненням і адміністративним стягненням в розмірі, а також у наявності конкретного способу ухилення від явки – злісності. Абсурдним видається те, що в разі неявки без поважних причин один раз на перекладача може бути накладено значно більший розмір грошового стягнення як виду процесуального примусу, ніж у разі злісного ухилення. Злісність в ухиленні від явки, яка є обов'язковою ознакою складу правопорушення, передбаченого ст. 185-4 КУпАП, проявляється в навмисному усуненні, неодноразовій відмові від участі у слідчих і процесуальних діях. Факт злісного ухилення повинен підтверджуватись документами, які підтверджують офіційні виклики перекладача. Як докази відсутності злісності в ухиленні від явки можуть бути надані різні юридичні документи – лікарняні листи, документи щодо відраження та інше. Тому вважаємо, що законодавцю необхідно переглянути санкцію ст. 185-4 КУпАП і збільшити розмір штрафу, який може бути накладений за злісне ухилення перекладача від явки до органів досудового слідства, суду.

Перекладач також може бути притягнений до кримінальної відповідальності за відмову здійснити переклад чи за завідомо неправдивий переклад, а також за розголошення без дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювались) під час нього, і які стали відомі перекладачеві у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Кримінально-процесуальний закон (ч. 2 ст. 66 КПК України) визначає основні обов'язки свідка, за порушення яких його може бути притягнуто до кримінально-процесуальної відповідальності. Це відбувається у випадку, якщо свідок був у встановленому кримінальним процесуальним законодавством порядку викликаний, але не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, до нього може бути застосовані такі заходи процесуального примусу, як грошове стягнення та привід.

Грошове стягнення на свідка може накладатись в розмірі від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

бітної плати за рішенням слідчого судді або суду, яке приймається у формі ухвали [3]. Необхідною умовою для реалізації повною мірою такого виду заходу процесуальної відповідальності є доведення слідчим або прокурором, який подав відповідне клопотання, реального порушення свідком покладеного на нього процесуального обов'язку. Для цього йому необхідно вказати відомості, які підтверджують факт здійснення виклику свідка та отримання ним повістки про виклик, а також відомості, які свідчать про відсутність поважних причин неприбуття за викликом [5, с. 356].

Найтипівішими причинами, через які свідки не з'являються за викликом слідчого, прокурора чи судовим викликом і в такий спосіб порушують свій процесуальний обов'язок, є:

1. Підкуп свідка підозрюваним, обвинуваченим чи їхніми близькими родичами.

2. Погрози застосування насильства зі сторони захисту в бік свідка чи його близьких родичів.

3. Залякування свідка будь-якими іншими способами (наприклад, розголошенням відомостей, що можуть зганьбити свідка чи його родичів).

4. Небажання самого свідка прибувати за викликом для надання показань через недовіру до правоохоронних і судових органів [6, с. 27].

До того ж варто зазначити, що свідок, як і будь-який учасник кримінального провадження, має право звернутися до правоохоронних органів із клопотанням про застосування щодо нього або його родичів заходів безпеки, що дадуть змогу йому виконувати свої процесуальні обов'язки без остраху за своє життя, здоров'я чи життя і здоров'я своїх близьких. Отож виконання процесуального обов'язку залежить від самого свідка і його правової свідомості.

Окрім грошового стягнення, за ухилення від явки до свідка може бути застосований привід [3].

За даними судової статистики, наведеної Державною судовою адміністрацією України, у 2015 році на розгляд слідчих суддів України надійшло 1449 клопотань про привід свідка, а у 2014 році – 1748, що на 25,7% більше, ніж за попередній рік. До того ж у 2015 році було розглянуто всі клопотання, які надійшли до слідчого судді (1449), а було задоволено 978 клопотань (85,1%), натомість у 2014 році було розглянуто 1746 клопотання, з яких задоволенню підлягло – 1270 (72,7%) [7; 8].

Варто також відзначити, що за перше півріччя 2016 року слідчим суддям було надіслано 571 клопотання про привід свідка, з них розглянуто 564 клопотання, а задоволено – 388 (74,5%). Як бачимо, найвищий пік у застосуванні приводу до свідків припав на 2014 рік. Проте протягом останніх півтора року цей показник скоротився втричі [9].

Згідно з ч. 2 ст. 140 КПК України рішення про застосування приводу приймає слідчий суддя або суд за клопотанням слідчого, прокурора [3]. Таке клопотання повинне бути вмотивоване. У ньому необхідно обов'язково посилатися на положення КПК України, яким встановлено обов'язок свідка з'явитися за викликом, чітко вказати на обставини

невиконання такого обов'язку, а також відомості, які підтверджують факт здійснення виклику особи. Крім того, слідчий, прокурор повинні обов'язково переконатися, що свідок, до якого планується здійснювати привід, не підпадає під категорію осіб, для яких встановлено заборону його застосування. Кримінально-процесуальний закон не дозволяє застосовувати привід до неповнолітніх осіб, вагітних жінок, інвалідів першої та другої груп крові, осіб, які одноосібно виховують дітей віком до шести років або дітей-інвалідів, а також до інших осіб, які не можуть бути допитані як свідки [3].

Якщо слідчий суддя, суд прийняв рішення про застосування приводу до свідка, то в ухвалі обов'язково повинні бути визначенні посадові особи правоохоронних органів, яким доручається здійснити привід. Такій особі законодавець надає право застосовувати заходи фізичного впливу, які дадуть змогу доставити особу до місця виклику, якщо вона не виконала вимог вказаних в ухвалі. Але такі заходи не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання ухвали [3].

Свідок, якого залучають до проведення процесуальних дій під час досудового слідства, зобов'язаний не розголошувати процесуальних даних, про що слідчий повинен отримати від нього підписку про нерозголошення фактів, які стали йому відомими. У разі розголошення свідок несе кримінальну відповідальність.

Обов'язок свідка дати показання по кримінальній справі включає до себе його обов'язок дати правдиві показання. За завідомо неправдиві показання суду або за відмову від давання показань суду свідок несе кримінальну відповідальність.

Актуальним є питання відповідальності понять. Оскільки участь таких осіб у процесуальних діях є їхнім правом, а не обов'язком, то відповідальності за відмову брати в них участь не передбачено. Це є виправданим, оскільки застосування примусових заходів у такому випадку порушуватиме права, свободи й інтереси громадян, а також може суперечити їхнім моральним засадам. Відповідно до ч. 3 ст. 66 КПК України особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії. За порушення цього обов'язку передбачена кримінальна відповідальність за ст. 387 КК України.

Недоліком кримінального процесуального законодавства є те, що у випадку відмови понятого від продовження участі у вже розпочатій процесуальній дії не встановлено відповідальності.

Якщо понятого викликають у судовий розгляд для допиту як свідка, його може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання (ст. 384 КК України) та за відмову від давання показань (ст. 385 КК України). Варто зауважити, що якщо в ролі понятого буде запрошено особу, яка не досягла шістнадцяти років, оскільки

КПК України не встановлює вікового цензу, то її неможливо буде притягнути до відповідальності.

Тож понятій не несе процесуальної відповідальності у кримінальному провадженні.

Висновки. Отже, за невиконання чи неналежне виконання перекладачем і свідком своїх процесуаль-

них обов'язків у кримінальному провадженні настає відповідальність, у разі неявки за викликом до слідчого, прокурора чи суду без поважних на те причин і за порушення порядку в залі судового засідання. Понятій, як учасник провадження, не несе кримінально-процесуальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Король В.В., Юрчишин В.Д. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права. Прикарпатський юридичний вісник. Вип. 2 (5). 2014. С. 245–253.
2. Кокорев Л.Д. Участники правосудия по уголовным делам. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971. 160 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
4. Кодекс про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с.
6. Сеньков А.А. Отложение и приостановление судебного разбирательства как общие условия: автореф. дисс. канд. юрид. наук. Челябинск – 2011. 27 с.
7. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2014 рік. Судова влада України. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/kfghkjlh.
8. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2015 рік. Судова влада України. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015
9. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за перше півріччя 2016 рік. Судова влада України. URL: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/l_pivricha_zvit